

УДК 347.931

Андронов Ігор Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАКОННА СИЛА СУДОВОЇ УХВАЛИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Постановка проблеми. Питання про законну силу судових ухвал має не лише суто теоретичне, а й істотне практичне значення. Так, наприклад, якщо ухвала підлягає примусовому виконанню (наприклад, ухвали про забезпечення позову), то до неї пред'являються не лише вимоги як до процесуального акту, а й вимоги до виконавчого документу, закріплені в Законі України «Про виконавче провадження». Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 4 вказаного Закону у виконавчому документі зазначається дата набрання рішенням законної сили (крім рішень, що підлягають негайному виконанню).

Законодавець неодноразово згадує про законну силу ухвал суду, особливо ухвал судів вищестоящих (апеляційної та касаційної) інстанцій. Вже у ст. 14 ЦПК УРСР 1963 року зазначалося про набрання ухвалою законної сили. Положення ст. 210 чинного ЦПК України вимагають від суду зазначити в резолютивній частині ухвали строк і порядок набрання ухвалою законної сили. Водночас норми, яка встановлювала б цей самий строк і порядок набрання ухвалою законної сили чинний ЦПК України не містить.

Стан дослідження теми. Проблематиці законної сили судових рішень та ухвал в цивільному процесі було присвячено цілу низку праць Є.В. Васьковського, Р.О. Гавріка, М.А. Гурвіча, С.К. Загайнової, М.Б. Зейдера, Н.І. Масленнікової, Д.І. Полумордвінова, В.П. Скобелева, С.Н. Хорунжого, О.З. Хотинської, Н.О. Чечиної, С.І. Чернооченко, О.М. Шиманович, М.Й. Штефана, Т.М. Яблочкова та ін. Втім, однозначної відповіді на питання, чи властива законна сила судовим ухвалям, коли саме ухвала набирає законної сили в теорії цивільного процесуального права до сьогоднішнього дня остаточно не знайдено.

Метою даної статті є вирішення наукової проблеми щодо допустимості наділення судових ухвал в цивільному процесі законною силою.

Виклад основного матеріалу. Вже серед революційних процесуалістів не було одностайності у думці про наявність чи відсутність властивості законної сили у судових ухвал. Так, Є.О. Нефедьєв зазначав, що законної сили можуть набирати лише рішення суду, а не окремі ухвали чи розпорядження, оскільки лише рішеннями спір вирішується по суті, а відповідно, лише ними регулюються матеріальні правовідносини [1, с. 312]. На думку ж Є.В. Васьковського пересічні ухвали, якими закінчується розгляд цивільної справи (про залишення позову без розгляду, про закриття провадження у справі) також набирають законної сили на тих самих умовах, що й рішення [2, с. 353].

Вказаний науковий спір пов'язаний з неоднозначністю підходів до розуміння сутності законної сили судового акту. Науковці, що не визнають за ухвалями можливості набрання законної сили, виходять з розуміння законної сили як формальної істини. Відомий вислів римських юристів *res iudicata pro veritate accipitur* (судове рішення приймається за істину) покладається в основу розуміння законної сили судового рішення як остаточного вирішення спору, усунення спірності та надання визначеності матеріальним правовідносинам між сторонами. Звичайно, судовим ухвалям така дія не властива, оскільки вони призначені для вирішення поточних процесуальних питань, що виникають у ході розгляду справи. Навіть заключні ухвали, закінчуючи судовий розгляд справи, не вирішують матеріально-правового спору, а отже не мають властивості *res iudicata*.

Найбільш послідовно концепцію наділення законною силою ухвал суду відстоює О. Шиманович. На її думку необхідність надання законної сили ухвалям суду першої інстанції пояснюється такими обставинами: ухвала суду першої інстанції вирішує низку питань, і це вирішення необхідне для здійснення правосуддя, для дотримання законності.

Суд в ухвалі, як і в судовому рішенні, адресує наказ певному колу осіб із метою визначити їх поведінку (наприклад, здійснити або утриматися від здійснення тих чи інших дій). Якщо ж цей наказ суду не наділити законною силою, то авторитет суду перетворився б на порожній звук, і здійснення правосуддя стало б практично неможливим; ухвала суду першої інстанції законна, тобто вона відповідає вимогам законності. Законність ухвал, як і судових рішень, полягає в суворому й неухильному застосуванні закону згідно з його змістом і метою [3, с. 51]. Як акт застосування закону судова ухвала є вимогою закону щодо тих умов і питань, для вирішення яких вона постановляється; у судових ухвалях, у яких суд викладає конкретні обставини справи, піддає їх аналізу та висловлює своє судження відносно конкретних правовідносин осіб, які беруть участь у справі, міститься об'єктивна істина; судові ухвали спрямовані на зміцнення законності та правопорядку.

Таким чином, законна сила ухвал суду першої інстанції, зазначає О. Шиманович, породжується в принципі тими ж обставинами, що й законна сила судових рішень [4, с. 112-113].

Втім з приводу даної точки зору є деякі заперечення. Наявність в судовій ухвалі елементу наказу, тобто обов'язкової сили для тих осіб, на кого вона спрямована, ще не свідчить про наявність у неї законної сили. Обов'язкова сила, необхідність підкорятися його приписам – це ознаки будь-якого владного акту, навіть того, що не має законної сили (постанова слідчого, прокурора, рішення органу місцевого самоврядування тощо).

Також не можна змішувати законну силу рішення (ухвали) та його законність. Це хоча й взаємопов'язані, однак все ж таки різні характеристики судових актів, які не мають невідворотно слідувати одне за одним. Тобто законність не завжди породжує законну силу, а є лише однією з умов її настання в правовій державі. Інколи навіть незаконне судове рішення набирає законної сили, якщо воно не оскражувалося, в той час як, наприклад, виконавчий напис нотаріуса, навіть той що цілковито відповідає закону, законної сили не набирає, оскільки вона йому не властива за юридичною природою цього акта.

Що ж до спрямованості судових ухвал на зміцнення законності та правопорядку, то цей критерій також навряд чи може свідчити про їх законну силу.

Приблизники наділення ухвали законною силою наполягають на тому, що ухвали набувають таких самих властивостей, що й рішення, а тому за ними також можна визнати законну силу. Наприклад, О.В. Дем'янова зазначає, що для сутності законної сили ухвал можуть бути придатні такі характеристи-

ки як можливість звернення до виконання, незмінність і неспростовність [5, с. 177].

З приводу цього доречно навести точку зору Т.В. Сахнової. Як стверджує Т.В. Сахнова, законній силі завжди притаманне сполучення двох складових: *res iudicata* (вирішення справи по суті) та державної волі (правозастосування органом державної влади у певній процесуальній формі).

Ухвали суду, що виносяться в ході процесуальної діяльності, і якими справа по суті не вирішується, окремо від судового рішення законної сили не набирають. Однак, оскільки вони винесені органом державної влади і є актами застосування права, їм також властиві обов'язковість та властивість реалізованості [6, с. 446-447].

Тобто наявність деяких властивостей законної сили у судовій ухвалі не можна вважати безумовною ознакою того, що судова ухвала наділена законною силою. Навіть ті автори, які або ґрунтуються на тому, що законодавець офіційно визнав законну силу і за судовими ухвалями, або через власне переконання в цьому визнають існування законної сили судової ухвали, все одно вказують на її обмежену дію порівняно з законною силою рішення [7, с. 496].

Деяко іншим є погляд на цю проблему В.П. Скобелева. Він також визнає за ухвалями законну силу, однак не пов'язує наявність законної сили ухвал з наявністю в неї таких властивостей як обов'язковість, реалізованість тощо. На думку вченого значення законної сили полягає в тому, що існування судового акту, наділеного цією силою, виключає можливість винесення відповідного судового акту з тотожного питання і, як наслідок, виключає можливість існування конкуруючих, таких що суперечать одне одному судових постанов, тобто сутність законної сили, на думку В.П. Скобелева, полягає у виключності. Тому на відміну від рішення суду, законна сила якого впливає на матеріальні правовідносини сторін, судова ухвала, що набрала законної сили, забезпечує стійкість, закріплення та розвиток процесуальних правовідносин [8].

Водночас, сам В.П. Скобелев в іншій своїй праці цілком справедливо відзначив, що інститут законної сили був викликаний до життя саме для задоволення нагальних потреб матеріально-правової сфери. Всі інші цілі досягаються як результат основного призначення [9, с. 464]. Законна сила рішення суду – це та властивість, яка дозволяє йому бути регулятором матеріально-правових відносин сторін (маючи на увазі індивідуально-правове регулювання), тих відносин, що були предметом судового розгляду. Тому ухвала суду як судовий акт, який не вирішує матеріально-правовий спір по суті, не може набирати законної сили, хоча й,

будучи актом судової влади, містить у собі владні приписи, а отже набуває окремих рис, властивих законній силі судового рішення.

В юридичній літературі справедливо наголошується на тому, що поняття законної сили не співпадає за своїм змістом з поняттям юридичної сили [10, с. 45; 11, с. 205]. На відміну від рішення суду, яке у встановленому процесуальним законом порядку набирає законної сили, судова ухвала набирає чинності (юридичної сили), однак законна сила цьому процесуальному акту не властива.

Втім процесуальне законодавство України поступово рухається у напрямку закріплення положень, які передбачають набрання законної сили не лише рішеннями, а й ухвалами судів. Так, згідно з ч. 1 ст. 254 КАС України постанова або ухвала суду першої інстанції, якщо інше не встановлено цим Кодексом, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано. ГПК України не містить окремої норми, яка б регулювала порядок набрання законної сили ухвалою господарського суду, однак Вищий господарський суд України у п. 12 постанови Пленуму від 23.03.2012 року №6 «Про судові рішення» зазначив, що ухвали господарських судів набирають законної сили в день їх винесення, якщо інше не передбачено законом.

Чинний ЦПК України не визначає процесуального порядку набрання ухвалою законної сили, однак вказує на те, що строк і порядок набрання ухвалою законної сили має бути зазначено в її резолютивній частині (ст. 210 ЦПК України). У ст. 262 Проекту Закону про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23.03.2017 року [12] (далі – проект ЦПК України) міститься такий порядок набрання ухвалою законної сили:

«1. Ухвала набирає законної сили негайно після її проголошення, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

2. Ухвали, що постановлені судом поза межами судового засідання або в судовому засіданні у разі неявки всіх учасників справи, розгляду справи без повідомлення (виклику) учасників справи, набирають законної сили з моменту їх підписання суддею (суддями)».

Звичайно, такі положення проекту ЦПК України не можна вважати правильними, навіть

допускаючи можливість набрання ухвалою законної сили. Ухвала не може набрати законної сили до закінчення строку її апеляційного оскарження, оскільки в апеляційній інстанції оскаржуються рішення та ухвали, які не набрали законної сили. Тому запропонована редакція статті 262 проекту ЦПК суперечить як суті апеляції, так і суті законної сили судового рішення, однією з складових якої є незмінність та неспростовність рішення (чи ухвали), які набрали законної сили. Рішення (або ухвала), що набрало законної сили, може бути оскаржене лише у виняткових випадках.

Є. Левіцький пропонує наступне вирішення даного питання: «щоб ухвали суду, якими закінчується розгляд справи чи вирішується питання по суті заявлених до суду вимог (наприклад, ухвали про визнання мирової угоди, закриття провадження у справі, відстрочка і розстрочка, зміна чи встановлення способу і порядку виконання рішення, заміна сторони виконавчого провадження, вправлення помилки у виконавчому листі тощо) набирали законної сили в порядку, передбаченому для рішення суду, тобто після спливу строку для апеляційного оскарження такої ухвали чи після закінчення апеляційного перегляду, а процедурні ухвали суду (наприклад, ухвали про відкладення розгляду справи, витребування доказів, залучення третіх осіб і т.д.) – в день їх постановлення судом» [13].

Така пропозиція заслуговує на увагу, однак з деякими уточненнями. Оскільки більшість названих автором ухвал не вирішують по суті заявлених вимог до суду, більш правильним було б визначення порядку набрання ухвалою законної сили залежно від того, чи підлягає вона апеляційному оскарженню окремо від рішення суду.

Висновки. Таким чином, статтю 262 проекту ЦПК України пропонується викласти в наступній редакції:

«1. Ухвали суду першої інстанції, які підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду, набирають законної сили в порядку, встановленому статтею 274 цього Кодексу для набрання законної сили судовим рішенням.

2. Ухвали суду першої інстанції, які не підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду, набирають законної сили негайно після їх проголошення.

3. У випадку їх негайного виконання, а також якщо відповідно до закону оскарження ухвали не перешкоджає її виконанню, ухвали можуть виконуватись до набрання ними законної сили».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Нефедьев Е.А. Гражданский процесс / Е.А. Нефедьев. – М.: Типолиитография В. Рихтеръ, 1900. – 463 с.
2. Васильев Е.В. Учебник гражданского процесса / Е.В. Васильев. – М.: изд. бр. Башмаковых, 1917. – 429 с.
3. Гурвич М.А. Решение советского суда в исковом производстве / М.А. Гурвич. – М., 1955. – 128 с.
4. Шиманович О. До питання про законну силу ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України / О. Шиманович // Підприємництво, господарство і право: Щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2005. – № 3. – С. 112-116.
5. Дем'янова О.В. Властивості законної сили ухвал суду першої інстанції / О.В. Дем'янова // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 4. – С. 176-179.
6. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
7. Васильев С.В. Гражданский процесс: Курс лекций / С.В. Васильев. – Х.: Эспада, 2010. – 856 с.
8. Скобелев В.П. Сущность и законная сила определений суда первой инстанции / В.П. Скобелев // Право и демократия: Сб. науч. тр. Вып. 14. / Редкол.: В. Н. Бибило (отв. ред.) и др. – Мн.: БГУ, 2003. – 329 с. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/21000>.
9. Скобелев В.П. Понятие и содержание законной силы судебного решения / В.П. Скобелев // Тенденции развития гражданского процессуального права России. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 452-469.
10. Громов Н., Черкасов А. Законная сила судебного решения в арбитражном процессе / Н. Громов, А. Черкасов // Законность. – 2001. – № 9. – С. 45-48.
11. Хорунжий С.Н. Законная сила решения суда и принцип законности: Современные принципы гражданского права, гражданского процессуального и арбитражного процессуального права / С.Н. Хорунжий // Юридические записки: Современные принципы гражданского права, гражданского процессуального и арбитражного процессуального права. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2005, Вып. 19. – С. 204-214.
12. Проект Закона про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів № 6232 від 23.03.2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415.
13. Левіцький Є. Щодо набрання законної сили ухвалою суду в цивільній справі / Є. Левіцький // Юридична газета online: всеукраїнське щотижневє професійне юридичне видання. – Режим доступа: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/shchodo-nabrannya-zakonnoyi-sili-uhvaloyu-sudu-v-civilniy-spravi.html>.

Андронов Ігор Володимирович

ЗАКОННА СИЛА СУДОВОЇ УХВАЛИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Дана наукова стаття присвячена вирішенню наукової проблеми щодо допустимості наділення судових ухвал в цивільному процесі законною силою. Зроблено висновок, що ухвала суду як судовий акт, який не вирішує матеріально-правовий спір по суті, не може набирати законної сили. Зроблено пропозиції щодо вдосконалення положень перспективного цивільного процесуального законодавства України, що визначають порядок набрання судовою ухвалою законної сили.

Ключові слова: правосуддя, цивільний процес, судові рішення, судова ухвала, законна сила.

Андронов Игорь Владимирович

ЗАКОННАЯ СИЛА СУДЕБНОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

Данная научная статья посвящена решению научной проблемы относительно допустимости надения судебных определений в гражданском процессе законной силой. Сделан вывод, что определение суда как судебный акт, который не разрешает материально-правовой спор по существу, не может вступать в законную силу. Сделаны предложения относительно совершенствования положений перспективного гражданского процессуального законодательства Украины, определяющих порядок вступления судебного определения в законную силу.

Ключевые слова: правосудие, гражданский процесс, судебное решение, судебное определение, законная сила.

Andronov Igor

LEGAL FORCE OF JUDICIAL DETERMINATION IS IN CIVIL PROCEDURE

This scientific article is sanctified to the decision of scientific problem in relation to admission of parcel of land of judicial decisions in civil procedure by legal force. Drawn conclusion, that court ruling however a judicial act that does not decide a materially-legal dispute essentially can collect legal force. Suggestions are done in relation to perfection of positions of perspective civil judicial legislation of Ukraine, that determine the order of set the judicial decision of legal force.

Keywords: justice, civil procedure, court decision, judicial decision, legal force.